

Szász László

Az igazi Erdélyi történet – a román kultúrába átültetve

Miklós Bánffy: *Trilogia Transilvană*
Ford. [Marius Tabacu]*, Tracus
Arte, București, 2019

A könyv megjelenését a Román
Kulturális Intézet és a Balassi Intézet
támogatta.

■ „Nem azt kellene hangoztatni a Marosvásárhelyi Orvosi Egyetem kapcsán, hogy azért van szükség magyar nyelvű képzésre, mert nem lesz, aki a magyar betegeket ellássa. Az én apám orvos volt, kiválóan ellátott mindenkit. Azzal kellene érvelni, hogy egy közösségnek szüksége van saját értelmiségre, mert ha nincs, végzetesen kiszolgáltatottá válik.” Nem az erdélyi magyarság sorsáért aggódó valamely parlamenti képviselőnk nyilatkozott így, hanem egy sokoldalú román alkotó, s tehette ezt azért, mert a legrettenetesebb Ceaușescu-diktatúra idején is megmaradt magyar- vagy bármiféle idegengyűlölettől szabad, európai értelmiséginek: Marius Tabacu. Aki egy személyben zongoraművész, író, tévés személyiség, dokumentumfilmes, a Kolozsvári Transilvania Filharmónia igazgatója, de mindenekelőtt műfordító. Vagyis transzilván személyiség, többnyelvűsége és sokoldalúsága révén is legilletékesebb és legmértöbb Bánffy Miklós monumentális *Erdélyi történetének* román nyelvű átültetésére. Minden lehetséges alkalommal hangoztatja ugyanis: Bánffy művét nem lehet fordítani – bele kell írni a román nyelvbe és kultúrába. Ezért az elképzelhetetlenül terhes, a tökéletes nyelvtudásnál sokkal többet: mélységes mély irodalmi, művelődés- és magyarságtörténeti ismereteket igénylő fordításért kapta meg a Romániai Írók Szövetségének a 2019-es év legjobb műfordításáért járó díját – egészen frissen, 2020 szeptemberében.

A vállaltan erdélyi szellemiséget képviselő alkotó fő művének román nyelvű megjelenése hírére, Bánffy elkötelezett tisztelőjeként, lelkesedve kapom fel a fejem: végre! Valóságos, nem pusztán látszatelmozdulás történt e két nép, a magyar és a román több évszázados viszálkodásában. Szubjektív olvasatomban az a tény, hogy a ro-

mán hatalom egyáltalán engedélyezte és tudomásul vette a hosszú évtizedekig betiltott, gúnyolt és kipellengérezett erdélyi magyar arisztokrata regényét, radikális változást sejtet. Jelesül: pontosan száz évvel Trianon után a román társadalom és a politikai vezetés civilizatorikus értelemben is, tehát véglegesen birtokba vette Erdélyt. Szüksége volt erre a száz évre, hogy képes legyen el-(esetleg be-?)fogadni egy magyar szemmel, de európai szemlélettel ábrázolt Erdélypanorámát, valamint a legmagasabb rendű nemzeti megnyilatkozásra: az önkritikára. A román könyvkiadók hivatalos oldala is sugall efféle: „Az *Erdélyi történet* a XX. század egyik sűrűn idézett műve, a lelkesedéssel fogadott angol, francia, spanyol, német, olasz, holland fordítások után románul is megjelent.” Az ismertetések tisztességesen közlik (ami korábban elképzelhetetlen lett volna) Bánffy történelmi jelentőségű tetteit: titkos tárgyalásait Maniuval a háborúból való közös kiugrásról (1943), Kolozsvár megmentését a németek bombáitól (1944). A regény és az életmű értelmezését megkísérlő román nyelvű kritika Bánffy színház- és zenetörténeti érdemeit is elismeri; és lám csak, mintegy a könyvben következetesen érvényesülő (magyar) nemzeti önbírálat alaptónusát méltányolva, maga is tesz hasonló gesztusokat: „Bonchida kastélya és birtokai több mint 500 évig a Bánffy család birtokát képezték, egészen pontosan az 1948-as államosításig, amikor is az »Erdély Versailles-a«-ként ismert történelmi épületet a téesz vette át.” Bogdan-Alexandru Stănescu azt is bátran bemutatja, hogy Bánffy – a román bevonulást elősegítő – Kolozsvár-mentő akciójának következményeként „egy német SS-különítmény bosszúból lerombolta a bonchidai kastélyt”. Elfelejteti azonban a bizonyított tényrel kiegészíteni, miszerint a pusztítást román katonák és helybéli lakosok vitték tőkélyre.

Stănescu műelemzése egyébként igényes, irodalomközpontú. Tapasztalata szerint az *Erdélyi történetet* (román fordításban a cím a triptichonjellegét nyomatékosítja: *Trilogia Transilvană*) „évek óta úgy emlegetik, mint valamiféle megoldás esélyét, amely majd fényt derít [...] a két, szomszédos ország jelenkori történelmében vitatott földrajzi, politikai és kulturális színtérre. Némelyek egyenesen revelációszerű politikai manifesztumnak képzelik, ami a mérleg serpenyőjét egyik vagy másik oldalra billenti. Szó sincs ilyesmiről, kénytelen vagyok figyelmeztetni mindazokat, akik a politikai értelmezés kulcsával a kezükben veselkednek neki; ám nagyon fontos könyv azok számára, akik hajlandók átadni magukat az olvasás élményének, lehetőleg mellőzve a belemagyarázást.” Valódi irodalmi értéknek tekinti a regényben „az I. világháború előtti Magyarország és Ausztria monumentális freskóját”, lenyűgözőnek a jellegzetes szereplők arzenálját meg a különös, képtelenségével megrázó szerelmi

történetet. Alapos világirodalmi tájékozottságról tanúskodik a román kritikus, a maga idején a kultúra vérkeringéséből kimaradt alkotásról kijelentvén: „egy regény, amely feszegeti a műfaj határait, s bár óvatosan, de egyáltalán nem mellőzhető modernista eszközökkel kísérletezik”. Olyan észrevétel ez, amely például a magyar kritika látóköréből évtizedekig kiesett. Érdemes tehát arra figyelni, mit érzékel egy mai román műértelmező abból a bő nyolcvan évvel ezelőtt született alkotásból, amely úgy százhusz évvel korábbi történelmi állapotokat, magyar sorskérdéseket, és nyomatékosan a magyar–román békétlen együttélés jövőbeli esélyeit firtatja, fikcionált elbeszélésben. Különleges értéknek tekinti például a narráció bonyolult komplexitását és a történepszálak szövődményes haladását.

A magyar arisztokrácia haldoklását Stănescu, de valamennyi, akár nyúl farknyi román ismertetés is felismerni véli a regényben – kivéve az olyan, különösen alapos értelmezéseket, mint Marta Petreué, aki Marius Tabacu fordítását előszóval is ellátta, s aki a 2019-es kolozsvári könyvbemutatón erre hívta fel a román olvasók figyelmét: „Végre az erdélyi társadalom csúcsát is megismerhetik az olvasók, nem csak a polgárságot és parasztságot. Az erdélyi nemesség magyar volt, jó, ha látjuk, olvasunk róla.” Természetesen Petreu is a szerzői intenció nyomába eredő sorsvonalat olvassa ki a magyar nemesség ellentmondásos életvitelének leírásaiból, csakhogy ezeket a széles tablókat az ábrázolás árnyaltságaként, s ugyanakkor eszme- és társadalomtörténeti összefüggéseiben méltatja: „Lényegét tekintve a regény azt a pillanatot ragadja meg, amikor is – a világirodalom jeles műveivel összevethető módon – egy társadalmi osztály a munkával és felelősséggel jellemezhető etikai fázisából átlép egy másikba, az esztétikaiba, mely frivolnak, kéjben fuldoklónak, ugyanakkor artisztikusnak is mutatkozik.” Ebben az „artisztikus” kontextusban nyeri el jelentőségét Bánffy írásművészetének – egyesek szerint – leginkább megigéző vonása, a tájleírás. „Nem csupán egy múltbeli Erdéllyel találkoztam – írja Petreu –, de egy idő fölött álló tájjal is. [...] Bizonyos vagyok benne, hogy Bánffy ugyanolyan ragaszkodással szerette Erdélyt, mint én szeretem szülőim gyümölcsöskertjét.” Ehhez hasonló, nemzetek és történelem felett álló értelmiségi azonosulás olvasható ki Lucian Nastasă interpretációjából. Ő, aki már korábban tudós alapossggal felkutatta és közzétette Bánffy 1946-ban, a kolozsvári Szigurancán nyitott megfigyelési dosszióját, különös érzékenységgel elemzi a regényben a különböző társadalmi csoportok ábrázolását. Talán az egyetlen, aki nem kerülgeti túlzott tapintattal a regény „kényes” problémaábrázolását: „A szalonok és a kártyajáték hanyatló arisztokráciája képtelen megérteni az országban élő más nemzetiségekkel való kapcsolatokat”, ám nem ezt

tartja a regény legjelentősebb üzenetének, hanem az összehatásból kibontakozó történelmi atmoszférát: „A regény olvasásakor egy olyan világ támad fel előttünk, amelyet a mai történészek aligha képesek rekonstruálni.” Különös érdeme ennek „a történelmi időben mozdulatlanul fennakadt” regényvilágnak, hogy a – sokak által emlegetett – pusztulásba süllyedő szereplőket „finom iróniával” s egyéb, változatos eszközökkel jeleníti meg. Amit Nastasă és valamennyi ismertetés túlzott óvatossággal megkerül: az erdélyi román értelmiség (a köldöknéző magyar arisztokráciához hasonló, de ellentétes oldalról hatékony) hozzájárulása a történelmi Erdély civilizatorikus értékeinek elpusztításához.

Hogy a román kulturális hagyományba beleírt regény stílári értékei nyilvánvalóan érvényre jutnak, az Marius Tabacu átlag fölötti teljesítménye – ezt a könyv minden méltatója kiemeli. „A szabványosított gyorsulás piacán úgy hat ennek a fordításnak a román nyelve, mint amely távoli időkből érkezett” (Stănescu). Volna ennek egy külön tanulmányt igénylő vetülete is. Bánffy eredeti módon elegyít valóságos történeti-politikai eseményeket és pompás kitalációkat, valóságos és fiktív szereplőket, valamint helyszíneket. Mivel a regényben megjelenített, százhusz évvel ezelőtti erdélyi (magyarországi) helyszínek ma Romániához tartoznak, csaknem természetes, hogy a valóságos földrajzi nevek a román fordításban mai román nevükön szerepelnek – egy magyar regény imaginárius terében. Hol különül el egy történelmi-politikai jelentésvonulattal is felruházott regényben a valóság a mesétől? Egy helyen bizonyosan, a regény centrális pontján, a főszereplő őseinek kastélyában: Dénestornyán. Ilyen nevű helység nincs, soha nem volt Erdélyben, az átültető azonban hozzáigazította a mai román valósághoz: Dienești néven. Képtelenség eldönteni: ez volt-e az egyetlen üdvös megoldás. Hiszen vagy aktuálpolitikai, vagy prózapoétikai döntést kell hozni, s a gondolkodás eme két szegmense között ma is alig lehetséges az átjárás.

JEGYZET

* Lapzártakor érkezett a tragikus hír, hogy a kötet fordítója, Marius Tabacu hatvannyolc éves korában elhunyt. Személyében a kolozsvári Transilvania Filharmónia igazgatója és a magyar irodalom legelismertebb román fordítója távozott.